

# IL-FORTUNA TA' FOSCOLO F'MALTA "I SEPOLCRI" FIT-TRADUZZJONI TA' DUN KARM

*Ta' ALBERT M. CASSOLA*

**F**IL-“Bibliografia Foscoliana; Indice per Materia”, Venezja, 1928, paġna 381, Angelo Ottolenghi jsemmi waħda u sittin versjoni ta’ “I Sepolcri” fi tnax-il lingwa Ewropeja, fosthom tmienja bil-Frañċiż, tnax bil-Ġermaniż, tlieta bil-Ispanjol, tnejn bil-Ingliż, tlieta bil-Ġrieg u erbgħa u għoxrin bil-Latin; dana jwassalna li nistgħu nġhidu, fost hwejjeg oħra, li għal dawk li huma poeżiji, hafna drabi ġenerazzjoni thoss il-htieġa ta’ traduzzjoni ġdida ta’ l-opri oriġinali.

M’għandniex xi nġhidu, barra dawn li semmejna hemm traduzzjonijiet oħra tal-poema divin Foskoljan, iżda ftit huma dawk it-Taljani li jafu li teżisti traduzzjoni Maltija tal-poeta naz-zjonali ta’ Malta, Mons. Carmelo Psaila, magħruf bħala Dun Karm.

Nafu tajjeb li xi whud qalbu dan il-famuż poema fi lsienhom, imma nafu wkoll li dan għamluh imdawwar fi proża minhabba li dehrilhom, kif inhu fil-fatt, li biex taqilbu f’versi trid tidhol għal biċċa xogħol tqila ż-żejjed. Tant hu hekk li erbgħa mill-versjonijiet Frañċiżi huma proża, u l-Ingliż Robert Finch (1783-1830,) wara li qagħad jagħmel il-versjoni, din m’għogbitux u għalhekk haraqha. Il-versjoni Ingliża l-oħra, madankollu, baqgħet dejjem bla mitnuma. Traduzzjoni Ingliża shiha ta’ “I Sepolcri” għamilha wiehed Malti, l-avukat George Zammit, B.A., li jidher li għaraf jidhol sewwa fil-qalb tal-poeta ta’ Zante.

Kien fl-1932 li Dun Karm imnexxielu jispicċa t-traduzzjoni tas-“Sepolcri” li kien beda fis-Sajf ta’ l-1930. Wara li bis-sabar u bir-reqqa kollha dam sa ftit qabel l-1936 “jillima” x-xogħol tiegħu, “L-Oqbra” (I Sepolcri) kienu ġew mitbugħin f’Malta mill-Istamperija tal-Gvern, mogħnija b’hafna notamenti, bil-bijografija tal-Foscolo u b’leggenda oriġinali fuq it-traduzzjoni Maltija. Fil-volum ta’ xejn inqas minn 64 paġna hemm ukoll nota oħra fuq il-poema u, m’għandniex xi nġhidu, il-prefazzjoni tat-traduttur.

Din il-biċċa xogħol ta’ l-aqwa poeta taġhna l-kritiċi laqgħuha tajjeb u t-traduzzjoni fiha nnifisha titqies bħala wiehed mill-

ikbar kapolavuri tal-letteratura żagħżuġha iżda możhara Maltija.

Miktuba bil-lingwa preċiża li jikteb Dun Karm (awtur ta' l-Innu Nazzjonali ta' Malta u ta' għadd kbir u sabiħ ta' poeżiji Maltin u Taljani), "L-Oqbra" laqtet l-original tal-poeta ta' Zante fil-karattru shiħ tal-Foscolo; ftit jew xejn jintilef fl-"Oqbra" mill-kburija, min-nobbiltà u mill-ħlewwa tal-versi Taljani.

Dun Karm jistqarr b'qalbu f'idu li għall-ewwel it-traduzzjoni sabha "għadma iebes" minhabba li l-kostruzzjoni Maltija tal-kliem, il-metrika, u fuq kollox l-aċċentwazzjoni, xi drabi jid-differixxu sewwa mit-Taljan. Biss il-partiċipju passat "imfar-rga" sata', per eżempju, ifiehem ċar it-tifsira tal-kelma "confortate" li għandha moħbija l-frazi kollha "confortate dalle lacrime dei superstiti".

L-arti ta' Dun Karm toghla kemm tiflaħ fix-xena waħxija meta

"Senti raspar fra le macerie e i bronchi  
La derelitta cagna ramingando  
Su le fosse, e famelica ululando;  
E uscir del teschio, ove fuggia la Luna,  
L'upupa, e svolazzar su per le croci  
Sparse per la funerea campagna,  
E l'immonda accusar col luttuoso  
Singulto i rai di che son pie le stelle  
Alla obbliata sepoltura".

Aktarx li fil-versi Maltin ukoll ma jonqosx il-ħoss onomato-pejku, u nistgħu nġhidu, l-armonija imitativa tal-biki, tal-luttu, tat-tnehid, imfisser mill-vokali tetra u mtennija bil-ħsieb iżjed minn darba.

"Tisma' tharbex  
qalb ir-rdum u l-gholliq kelba mitlufa  
u tiġġerra fuq l-oqbra mġewha u tghawwi:  
u tilmah ħierġa minn ġo ras ta' mejjet  
fejn tistahba mill-qamar, lil għasfura  
ta' bil-lejl u tittajjar fuq is-slaħ  
miżrugħa 'l hawn u 'l hinn fuq art l-imwiet

u tghajjed il-moqżieża b'karba mnikkta  
lid-dawl tal-kwiekeb illi bih jitwennsu  
l-oqbra minsija”.

Bil-maqlub, ma tistax issib fil-Malti l-aċċenti kollha tal-ghageb li hemm fil-vers

“Col mozzo capo gl'insanguina il ladro”

li jsir

“ghadmu jdemmemlu xi halliel li telaq”.

Fost it-titjir Pindariku tal-poema Dun Karm qaleb ta' mgħallem li hu t-tifhira tal-Foscolo lill-armirall Nelson, u żamm tajjed hafna fil-Malti l-karattru anti-Napoleoniku tal-poema kollu.

Jekk imbagħad huwa minnu, kif inhu minnu, li l-ebda vokabolarju ma jista' jagħti lit-traduttur xi haġa aktar minn suggeriment, minhabba li l-valur tal-kelma ma jinsabx fil-kelma nniġġha, iżda f'kif tkun minsuġa ma' l-oħrajn; u jekk hu minnu, kif stqarr l-istess Foscolo, li l-kelma waħidha fil-poeżija mhix ta' siwi, Dun Karm fiġklu hafna l-fatt li fil-Malti ma hemmx, jew kien għad m'hemmx dak iż-żmien, dizzjunarji Maltin li sata' imqar f'xi każi, joqgħod għalkollox fuqhom. (Iżjed tard Dun Karm stess damm dizzjunarju kbir Inġliż-Malti).

Bhal kull min jaf jitradduċi tajjed (u f'it hawn min jaf), Dun Karm, ha ħsieb fit-traduzzjoni tiegħu tal-fatt li xi drabi fil-poeżija jaqbiliek twarrab, jew għallinqas tqiegħed fid-dell, xi kelma tat-test originali biex ittalla' iktar fil-wieċ xi kelma oħra. Fit-traduzzjoni jeħtieġ tagħraf t'fisser mhux biss il-kliem li jidhru fl-original iżda wkoll dawk imħollija barra jew miftiehma. Dun Karm, huwa nniġġha poeta mill-oghla, irnexxielu jfisser il-fantazija u l-immaginazzjoni tal-Foscolo, tista' tghid bla ma tallef xejn mill-effett tagħhom. Huwa għaraf jisboq bl-ikbar hila l-bieċa xogħol li ntxtehet għaliha, waqt li żamm f'moħħu l-kliem għaqli ta' Monsinjur Knox li kien fisser li t-traduttur “must, in fact, get inside somebody else's skin before he undertakes the rendering of a single sentence. This is not always easy;... But you have got, somehow, to sink your personality and wrap yourself round

in a mood, whenever you sit down at your writing-table for such work as this. All translation is a kind of impersonation; make a success of that and style and idiom will follow”.

Annibal Caro, traduttur ta' l-“Eneide”, baqa' mbieghed minn Virgilju. It-traduzzjoni tal-Caro hija dokument, anzi monument, imma Virgilju tisthoqqlu traduzzjoni ahjar, ukoll jekk Eugenio Camerini ma sabx hliet tiffir ghal Caro u l-istess Ugo Foscolo qatghu bhala l-ahjar fost it-tradutturi Taljani. L-Algarotti, wara kollox, ma kienx ta' l-istess fehma u fit-traduzzjoni tal-Caro ltaqa' ma' hafna difetti. Lanqas it-traduttur ta' Omero ma lahaq is-semplicità divina ta' dana..

Kull traduttur jasal ghat-traduzzjoni tieghu skond il-gosti li jkollu, izda Dun Karm donnu ma nesiex dak li qal poeta iehor kbir Taljan, il-Leopardi, jigifieri li l-“principal debito del traduttore è rappresentare in tutto il carattere proprio dell'autor suo”.

Dun Karm fix-xoghol iebes tieghu ta' traduttur tal-Foscolo mexa bil-hsieb li juri l-qawwa u l-hajja ta' l-ilsien Malti izda wkoll, u fuq kollox, biex iqim it-tifikira tal-poeta li kellu hsi-bijiet gholja u taghrif kbir spiritwali ta' l-istorja umana.

Dun Karm, barra li hu poeta izjed milli hu poeta huwa wkoll sacerdot tajjed u devot li jara fis-sisien ta' “I Sepolcri” l-istess sisien tač-čiviltà umana, l-imhabba tal-familja, tal-patrja u ta' l-umanità.

Kemm fil-poezija kemm fil-proza ta' Ugo Foscolo l-iskop huwa dak li jheggeg ghall-ideali li waqqfu č-čiviltà tad-dinja, u r-ruh li thoss ghall-patrja bhal dik ta' l-awtur ta' poeziji reli-gjuzi u patrijottici Maltin li ma jinghaddux, ma setghetx ma tqanqalhiex l-arti tal-Foscolo, poeta originali, mogħni b'tagħ-lim xjentifiku u filosofiku modernissmu u wiehed mill-aqwa poeti tad-dinja kontemporanja.

NOTA: Dana l-artiklu, maqlub ghall-Malti mill-awtur innifsu, fl-original Taljan gie pubblikat fir-rivista letterarja “Selva” ta' Torin u fl-ġurnal importanti “Crisi e Letteratura” ta' Ruma. Ser ikun inkluz fl-“Antologia Foscoliana” ta' Bergamo u ser jidher ukoll f’“The Incorporated Linguists”. Versjoni Inġliża tieghu dehret fis-“Sunday Times of Malta”.